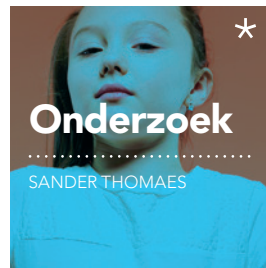

Narcisme ontwikkel

door **Sander Thomaes**

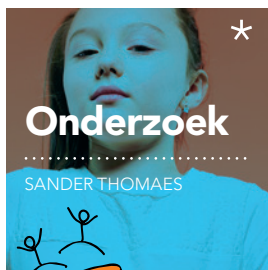
Opscheppen. Haantje de voorste willen zijn. Emotioneel reageren op falen en kritiek. Voortdurend op zoek zijn naar bevestiging. Het kenmerkt het gedrag van sommige kinderen. Bestaat er zoiets als *narcisme* bij kinderen? Zo ja, hoe is het te herkennen en wat zijn de consequenties? En waar komt dat narcisme precies vandaan?

Jaren geleden begon ik aan een promotieonderzoek naar het zelfbeeld van kinderen met vooropgezette ideeën. In de collegebanken had ik geleerd dat kinderen verschillen in hoe positief (of negatief) ze over zichzelf denken. Kinderen met een positief zelfbeeld, zo had ik onthouden, ervaren emotioneel welbevinden, zijn weerbaar, goed in staat om relaties te onderhouden, en halen vaak het maximale uit hun potentie op school. Een positief zelfbeeld, was mijn indruk, is een *marker* van gezonde psychische ontwikkeling: een generieke indicatie dat kinderen zich goed ontwikkelen.

Dit idee begon iets te kantelen toen ik een eerste, verkennende studie uitvoerde. Ik interviewde basisschoolleerlingen die op een standaardvragenlijst om het zelfbeeld te meten – de Competentiebelevingsschaal voor Kinderen (CBSK) – zeer hoog hadden gescoord. Ik wilde meer weten over hoe deze kinderen over zichzelf en hun competenties dachten. Ik verwachtte dat ze vergelijkbare antwoorden zouden geven op mijn vragen – ze rapporteerden immers allen een positief zelfbeeld – en hoopte voorlopige conclusies te kunnen trekken over wat het zelfbeeld van deze kinderen als groep precies kenmerkte. Die opzet mislukte.

De geïnterviewde kinderen bleken flink van elkaar te verschillen, meer dan verwacht op basis van wat ik in de collegebanken had geleerd. Sommige kinderen gaven de indruk zichzelf te accepteren. Zij zeiden tevreden te zijn met zichzelf, maar gaven even gemakkelijk toe dat ze niet in alles uitblonden, dat ze ook weleens faalden, of onzeker waren. Dat vonden ze jammer, maar het deed hen niet twijfelen aan hun waarde als persoon. Andere kinderen gaven vooral de indruk heel positief over zichzelf te *willen* denken. Zij beschreven zichzelf in zeer positieve termen, maar ogenschijnlijk op een defensieve manier. Zij leken op te scheppen over hun prestaties en competenties, gaven de indruk dat hun meer toekwam dan anderen en maakten herhaaldelijk flatterende vergelijkingen tussen zichzelf en anderen. Van de leraar begreep ik dat deze kinderen snel emotioneel konden reageren op falen of kritiek. Het beeld dat deze kinderen gaven van zichzelf leek opgeblazen te zijn.

Nu wilde ik geen al te grote conclusies verbinden aan een paar interviews in koffiekamers met individuele kinderen. In mijn denken was dit

echter een belangrijke stap; ik realiseerde me dat we misschien wel onderscheid moeten maken tussen verschillende *manieren* waarop kinderen positief over zichzelf denken. Een positief zelfbeeld gekenmerkt door acceptatie en realisme enerzijds, of door defensiviteit en kwetsbaarheid anderzijds. Ik realiseerde me ook dat die beide vormen van een positief zelfbeeld weleens verschillende implicaties zouden kunnen hebben voor de psychische gezondheid van kinderen. Het was het startpunt voor onderzoek naar de aard, oorsprong en gevolgen van narcisme bij kinderen – gezamenlijk onderzoek, waaraan in Nederland onder andere ook Eddie Brummelman, Tjeert Olthof, Bram Orobio de Castro, Astrid Poorthuis, Albert Reijntjes en Hedy Stegge belangrijke bijdragen hebben geleverd.

Narcisme bij kinderen

Bij het woord narcisme hebben we al snel de associatie met haar meest extreme verschijningsvorm; de narcistische persoonlijkheidsstoornis. En toch is narcisme op zichzelf geen stoornis, maar een aspect van ons zelfbeeld waarin mensen in de algemene populatie – u en ik – van elkaar verschillen. We hebben allemaal in meer of mindere mate de behoefte om positief over onszelf te denken. Bij narcistische mensen is die behoefte sterk ontwikkeld. Zij fantaseren over hoe speciaal of succesvol ze zijn, menen meer rechten te hebben dan anderen, zien anderen als minder competent, en vooral: ze zijn voortdurend op zoek naar positieve aandacht en bewondering. In de kern is narcisme een vorm van verslaving, een verslaving aan het verkrijgen van bevestiging van anderen (Morf & Rhodewalt, 2001).

Tot voor kort spraken we eigenlijk alleen van narcisme bij volwassenen. Dat is begrijpelijk. De persoonlijkheid van kinderen is relatief veranderlijk en dus is voorzichtigheid geboden. Tegelijkertijd worden we ook niet spontaan narcistisch op onze 18^e verjaardag. Ons zelfbeeld wordt in belangrijke mate al eerder gevormd. Als we de aard en oorsprong van narcisme goed willen begrijpen, zullen we juist oog moeten hebben voor dat ontwikkelingsproces.

Inmiddels hebben vele kinderen in binnen- en buitenland, vooral kinderen in de basisschoolleeftijd, geparticipeerd in ons onderzoek. Een van de eerste ontdekkingen was dat kinderen al vanaf ongeveer 8 jaar beginnen te verschillen in de mate waarin ze narcistisch zijn. Dit is de leeftijd waarop zij leeftijdsadequate vormen van zelfoverschatting

'In de kern is narcisme een vorm van verslaving aan het verkrijgen van bevestiging van anderen'

(‘ik ben de sterkste van de hele school!’), die kenmerkend zijn voor de vroege kindertijd, doorgaans ontgroeid zijn. We ontwikkelden een vragenlijst om narcisme bij kinderen te meten. De vragenlijst omvat stellingen als ‘Zonder mij zou onze klas veel minder leuk zijn’, ‘Ik ben een voorbeeld voor anderen’, en ‘Ik ben een heel speciaal persoon’. Kinderen antwoorden hoe ‘waar’ ze deze stellingen vinden. We hielden rekening met de mogelijkheid dat de meeste, misschien wel alle kinderen deze stellingen als ‘onwaar’ zouden bestempelen. Niets bleek minder waar: vanaf ongeveer 8 jaar verschillen kinderen sterk van elkaar in de mate waarin ze narcistische trekken rapporteren (Thomaes et al., 2008).

Uitingen en consequenties van narcisme

Aanvankelijk twijfelden wij of narcisme wel echt iets anders is dan simpelweg heel hoge zelfwaardering. Deze twijfel bleek ongegrond. Vragenlijsten-onderzoek en experimenten laten zien dat narcistische kinderen niet per se heel tevreden zijn met zichzelf (de essentie van hoge zelfwaardering). Wel zien zij zichzelf als superieur aan anderen. Narcistische kinderen kunnen intense negatieve emoties (boosheid, schaamte, wrok) ervaren bij tegenslag. Kinderen met een hoge zelfwaardering zijn daarin heel anders. Zij voelen zichzelf waardevol, maar niet *meer* waardevol dan anderen. Daarnaast ervaren zij beduidend minder negatieve emoties dan narcistische kinderen en in hun omgang met

leeftijdsgenoten hebben zij behoefte aan vriendschap, meer dan aan status of bewondering (Thomaes & Brummelman, 2016).

Narcistisch gedrag is goed te begrijpen als we voor ogen houden dat narcistische kinderen sterk afhankelijk zijn van de oordelen die anderen over hen hebben. Neem vijandig, agressief gedrag. Narcistische kinderen uiten zich lang niet altijd vijandig. Sterker, de eerste indruk die zij maken is vaak heel positief; gemakkelijk, competent, charmant. Maar gedragsobservaties en rapportages van de kinderen zelf en van hun klasgenoten laten zien dat narcistische kinderen wel degelijk vijandig of agressief uit de hoek kunnen komen, met name als zij zich in hun zelfbeeld bedreigd voelen – als zij zich gekrenkt, bekritiseerd, beledigd of afgewezen voelen. Die agressie is een uiting van frustratie, maar ook een manier om dominantie te tonen en hun gewenste positieve zelfbeeld te beschermen. Narcistische kinderen zijn vaak geneigd tot pesten. Dat is geen toeval want ze willen graag een dominante, zichtbare positie in de klas en menen dit te kunnen bewerkstelligen door te pesten (Thomaes & Brummelman, 2016).

Ik krijg geregeld de vraag of het niet juist goed is voor kinderen om een beetje narcistisch te zijn. Vaak wordt dan grappend verwezen naar *CEO's* of politici die ogenschijnlijk profijt hebben van hun (vermeende) narcistische trekken. En inderdaad, voor volwassenen kan narcistisch zijn bepaalde voordelen hebben in competitieve omgevingen.

Narcisten vestigen gemakkelijk aandacht op zichzelf en kunnen overtuigend en daadkrachtig zijn. Biedt narcisme vergelijkbare voordelen aan kinderen, bijvoorbeeld in de competitieve sociale omgeving van school? Tot nu hebben we daar geen aanwijzingen voor. Narcistische kinderen maken weliswaar gemakkelijk contact met anderen, maar ze worden op de langere termijn niet 'leuker' of 'cooler' gevonden dan de meeste klasgenoten (Poorthuis et al., in druk). Ook blijken narcistische kinderen niet beter te presteren op school en niet gelukkiger te zijn (Thomaes & Brummelman, 2016).

Oorsprong van narcisme

Hoe ontstaat narcisme? Wat maakt dat sommige kinderen meer narcistisch zijn dan andere kinderen? Onderzoek laat zien dat narcisme deels erfelijk bepaald is, maar ook dat socialisatie – en met name de invloed van ouders – een rol speelt. Deze invloed van ouders hebben we onderzocht door middel van vragenlijsten en observaties onder een grote groep Nederlandse kinderen en hun ouders, die we volgden over een periode van anderhalf jaar. Narcisme van kinderen, zo bleek, kan worden gevoed door een opvoedingsstijl die zich het best laat omschrijven als *overwaardering* – de neiging van ouders om hun kinderen op een voetstuk te plaatsen, overdreven te prijzen en op te hemelen in vergelijking met andere kinderen. Kinderen bleken deze opvoedingsstijl, over tijd, te internaliseren in een gevoel van superioriteit – de kern van narcisme. Het is belangrijk om die

★

Onderzoek

SANDER THOMAES

'Narcistische kinderen zijn sterk afhankelijk van de oordelen die anderen over hen hebben'

overwaardering niet te verwarren met ouderlijke *warmte* – de mate waarin ouders hun kinderen benaderen met affectie en laten merken dat ze veel voor hen betekenen. Anders dan narcisme, bleek de zelfwaardering van kinderen juist te worden gevoed door ouderlijke warmte. Over tijd bleken kinderen deze opvoedingsstijl te internaliseren in een beeld van zichzelf als waardevol – de kern van zelfwaardering (Brummelman et al., 2015, 2017).

De opvoeding van ouders vertelt natuurlijk niet het hele verhaal. Zeker niet alle kinderen die worden blootgesteld aan ouderlijke overwaardering ontwikkelen meer narcistische trekken. Sommige kinderen lijken *vatbaarder* voor de invloed van overwaardering dan anderen. Een belangrijke vervolgstap in ons onderzoek is dan ook om nog dieper te graven en te achterhalen wat deze ogenschijnlijke verschillen in vatbaarheid voor overwaardering precies verklaart.

Ook is het waarschijnlijk dat, naast de invloed van ouders, socioculturele invloeden een rol spelen. Zo weten we dat mensen in individualistische, westerse culturen gemiddeld narcistischer zijn dan mensen in andere delen van de wereld. Een andere veelgehoorde zorg is dat intensief gebruik van online sociale media – platforms die kinderen in staat stellen om zichzelf te etaleren – narcisme in de hand zou kunnen werken. Wellicht gaan kinderen geleidelijk geloven in de zorgvuldig gepolijste ideale versie van zichzelf die ze online creëren. Een plausibele gedachte, maar voorlopig niet meer dan dat: wetenschappelijke evidentie is nog zeer beperkt.

Toekomstig onderzoek

Pedagogen en psychologen zijn al zeker sinds het begin van de vorige eeuw geïnteresseerd in het ontwikkelende zelfbeeld. Pas in de laatste jaren zijn we meer te weten gekomen over kinderlijk narcisme – een aspect van dat zelfbeeld. Vanaf ongeveer

8 jaar beginnen kinderen van elkaar te verschillen in de mate waarin ze narcistisch zijn. Narcistische kinderen zien zichzelf als superieur aan anderen, streven naar dominantie in hun relaties, maar ze zijn ook krenkbaar en ervaren schommelende emoties. Narcisme uit zich onder andere in agressief gedrag naar leeftijdsgenoten en de neiging tot pesten. Als ouders hun kinderen overwaarderen (niet te verwarren met ouders die warm en acceptierend zijn) kan dit het narcisme van hun kroost voeden. Ons toekomstig onderzoek zal zich richten op de vraag wat maakt dat sommige kinderen vatbaarder zijn dan andere kinderen om narcisme te ontwikkelen. Hoe meer we leren over de aard en oorsprong van narcisme, hoe beter we op termijn interventies kunnen ontwikkelen om narcisme tijdig tegen te gaan – interventies die ten goede moeten komen aan kinderen zelf en hun omgeving. ★

Op pagina 45 bespreekt Willem Koops enthousiast het onlangs verschenen boek Bewonder mij! Overleven in een narcistische wereld van Eddie Brummelman – met recht een aanrader voor iedere pedagoog die wil weten hoe we kinderen kunnen helpen een gezond zelfbeeld te ontwikkelen (en waar het mis kan gaan).

SANDER THOMAES is hoogleraar ontwikkelingspsychologie aan de Universiteit Utrecht.

LITERATUUR

Brummelman, E., Thomaes, S., Nelemans, S.A., Orobio de Castro, B., Overbeek, G., & Bushman, B.J. (2015). Origins of narcissism in children. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 112, 3659-3662. ◆ Brummelman, E., Nelemans, S.A., Thomaes, S., & Orobio de Castro, B. (2017). When parents' praise inflates, children's self-esteem deflates. *Child Development*, 88, 1799-1809. ◆ Morf, C.C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry*, 12, 177-196. ◆ Poorthuis, A.M., Slagt, M., Aken, M.A. van, Denissen, J.J.A., & Thomaes, S. (in druk). Narcissism and popularity among peers: A cross-transition longitudinal study. *Self and Identity*. ◆ Thomaes, S., & Brummelman, E. (2016). *Narcissism*. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology* (Vol. 4, pp. 679-725). Hoboken, NJ: Wiley. ◆ Thomaes, S., Stegge, H., Bushman, B.J., Olthof, T., & Denissen, J. (2008). Development and validation of the Childhood Narcissism Scale. *Journal of Personality Assessment*, 90, 382-391.